

Виклики та перспективи неформальної освіти дорослих в Україні

Л. В. Вікторова

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: viktorova17@ukr.net

Paper received 23.09.19; Accepted for publication 30.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-203VII83-11>

Анотація. Обґрунтовано необхідність удосконалення організаційної складової системи неформальної освіти дорослих в Україні, розкрито значення неформальної освіти на нинішньому етапі розвитку суспільства; проаналізована законодавча база; визначені теоретико-методичні засади неформальної освіти дорослих та її основні характеристики; наведені приклади організацій неформальної освіти дорослих в Україні.

Ключові слова: освіта дорослих, неформальна освіта дорослих, форми та методи неформальної освіти дорослих, заклади неформальної освіти дорослих.

Вступ. Сьогодні все більше дорослого населення прагне навчатися, а ідеологія та методологія додаткової освіти дорослих розвиваються і удосконалюються. Основними освітніми цілями навчання дорослих в Україні можуть слугувати: попередження старості, бажання збільшити і поглибити вже здобуті знання, підготовка до виходу на пенсію, підготовка до громадської діяльності тощо.

Тому, освіта в літньому віці не має на меті здобуття професії чи кращого працевлаштування, вона належить до так званого неформального типу, який передбачає персональний розвиток, соціальну адаптацію та спілкування дорослих людей, збереження їх активної життєвої позиції.

Для України актуальність неформальної освіти дорослих обумовлена багатьма чинниками, серед них – труднощі щодо адаптації дорослого населення до нових соціально-економічних умов, зниження зайнятості дорослого населення, зростання безробіття, зниженням рівня доходів на душу населення, втрата кваліфікації дорослого населення та відсутність необхідних навиків, небезпека зниження рівня доступності освіти для дітей, чиї батьки соціально та економічно неадаптовані у суспільстві. Особливу тривогу викликає питання щодо становища сільських жителів, які через обмеженість в доступі до отримання професійної освіти є неконкурентоспроможними на формальному ринку праці. Посилюється тенденція зростання культурно-освітніх потреб та запитів різних категорій дорослого населення. Водночас у державі недооцінюють роль та значення неформальної освіти дорослих для формування людського капіталу, економічного зростання країни тощо [1, с. 3-4].

Короткий огляд публікацій за темою. Аналіз філософської та науково-педагогічної літератури підтверджує велику зацікавленість наукової спільноти до проблем неформальної освіти дорослих як в Україні, так і за її межами. Так, у цьому напрямку працюють такі вітчизняні вчені як О. Аніщенко, Е. Богів, О. Василенко, А. Гончарук, Н. Горук, В. Давидова, С. Зінченко, Н. Мартинова, О. Лазоренко, Л. Лук'янова, О. Огієнко, С. Прийма, Н. Сулаєва, Н. Терьохіна, Л. Тимчук та багато інших. Серед зарубіжних вчених можна відзначити С. Вершиловського, М. Махліна, С. Нольда, У. Гартеншлегер, Р. Дейва, Х. Куван, В. Подобеда, Х. Хінцен і ін.

Разом з тим, світовий процес переходу від індуст-

ріального до інформаційного суспільства потребує суттєвих змін у більшості сферах діяльності. Насамперед це пов'язано з реформуванням освіти України, модернізація якої виступає як умова переходу держави на інноваційний курс розвитку та передбачає ряд етапів, спрямованих на оновлення змісту структури підготовки фахівців. Сучасні умови професійної діяльності потребують перегляду як загальної методології, так і конкретних засобів, методів та технологій навчання дорослих.

Мета дослідження – дослідити особливості організації неформальної освіти дорослих в Україні, охарактеризувати основні форми, методи та шляхи її розвитку.

Матеріали і методи дослідження. Для вирішення цього завдання був застосований комплекс методів: науково-теоретичний аналіз і синтез зарубіжної і вітчизняної філософської, психолого-педагогічної літератури, структурний метод, метод узагальнення.

Результати та їх обговорення. Дослідженню поняття «неформальна освіта» приділяли увагу багато науковців, розглянемо деякі з них, як на нашу думку, найкраще визначають даний термін. Так, на думку, С. Змеєва, неформальна освіта – це будь-яке одержання нової інформації про різні сторони життя за допомогою навчання через курси, секції, гуртки за інтересами, відвідування церкви та інше. У межах цього виду освіти, як правило, не потрібні умови для початку навчання (вікові межі, рівень попередньої підготовки та ін.), не ставляться жорсткі вимоги до часу, місця, форм і методів навчання, термінів, що дає змогу включитися до процесу навчання значно більшої кількості людей, ніж у формальну освіту [4].

Е. Богів під неформальною освітою розуміє «різноманітні, гнучкі за організацією і формами освітні системи, орієнтовані на конкретні потреби тих, хто навчається, має ознаки організованості, доповнюваності щодо попередньо набутих знань, може здійснюватися у будь-якому місці (відвідування клубів, гуртків, лекторіїв, секцій)» [2, с. 33].

О. Ройтблат, з думкою якого ми погоджуємося, зазначає, що неформальна освіта – це соціальна, динамічна, відкрита, варіативна, мобільна система, яка направлена на професійні потреби дорослої людини, після закінчення якої не виникає будь-яких правових наслідків [7].

У розроблених Радою Європи документах голов-

ними ознаками неформальної освіти виступають: добровільність, доступність, можливість отримання в різних місцях та ситуаціях; орієнтація на педагогічні цілі; доповнення інших складових частин навчання, зокрема – формального; перевага знань, умінь та навичок, набутих в повсякденному житті і активній діяльності; опора на досвід і дію; прагнення до задоволення потреб учасників освітнього процесу [3, с. 9].

У змісті неформальної освіти прийнято виокремлювати три основні складові, пов'язані з навчанням дорослого населення: навчання грамотності в широкому сенсі (у т. ч. і про комп'ютерну, функціональну, соціальну грамотність тощо); професійне навчання, що включає професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації (job qualification); загальнокультурну додаткову освіту, не пов'язану із трудовою діяльністю (life qualification) [6, с. 9].

Висока ефективність неформальної освіти дорослих обумовлюється:

- великим ступенем мотивації;
- свідомістю та цілеспрямованістю навчальної діяльності дорослої людини та ґрунтується здебільшого на самостійному навчанні;
- цілями навчання;
- гнучкістю навчання, необхідною для задоволення різноманітних особистісних потреб дорослих, за допомогою використання аудіо- і відеозасобів, надрукованої продукції в якості варіативних форм зв'язку з ними;
- невисокою платою за навчання (порівняно зі школами, ЗВО тощо);
- гнучкою системою фінансування неформальної освіти.

Так, розвиток неформальної освіти дорослих в Україні регулюється: статтею 18 «Освіта дорослих» Закону України «Про освіту», ухваленого Верховною Радою України 5 вересня 2017 р.; розробленням Концепції освіти дорослих в Україні у 2011 р.; створенням при структурі МОН України Директорату вищої освіти і освіти дорослих з 2017 р., а також створення у складі Науково-методичної комісії з організаційно-методичного забезпечення вищої освіти МОН України (НМК 15) підкомісії 301 «Освіта впродовж життя, визнання неформального та інформального навчання» у 2016 р. [5].

Неформальна освіта характеризується систематизуванням навчання та цілеспрямованою діяльністю тих, хто навчається, спрямованістю на задоволення освітніх потреб громадян, окремих соціальних, професійних груп, суспільства, а її результатом є збільшення освітнього потенціалу. На відміну від формальної неформальна освіта здійснюється не звичайними навчальними закладами, а різними іншими організаціями й установами, а також не обов'язково – професійними викладачами чи педагогами. Вона менш структурована і не завжди завершується отриманням загальнонавчального документа про освіту.

Реалізація неформальної освіти дорослих вимагає нової стратегії навчання, яка б ґрунтувалася на нових підходах, методах, формах навчання.

В основі процесу навчання дорослих в умовах неформальної освіти закладені такі підходи:

- *андрагогічний підхід* як методологічна основа те-

орії неформальної освіти дорослих, який визначає методологічні принципи цього явища (індивідуалізації та системності навчання, спільної діяльності, самостійності, в контексті розвитку освітніх потреб, з опорою на професійний досвід тощо);

- *порівняльний підхід* дає можливість отримати більш детальний опис неформальної освіти за рахунок визначення та розкриття порівняльних ознак за видами освітніх процесів;

- *парадигмальний підхід* забезпечує науково-обґрунтований вибір технологій, засобів, методів, які необхідні для успішної організації неформальної освіти у рамках гуманістичної парадигми;

- *соціокультурний підхід* має можливість вибудувати взаємини суб'єктів у рамках неформальної освіти з урахуванням перемінних соціокультурних умов.

Основні форми неформальної освіти дорослих в Україні – це курси для отримання нової професії, семінари, гуртки, клуби, семінари-тренінги, студії, майстер-класи, секції, волонтерська діяльність, «компенсаційні програми», які спрямовані на соціально-особистісний розвиток дорослої людини (наприклад: тренінги чи курси особистісного розвитку, ораторської майстерності, взаємин між статями тощо).

Найефективнішими методами неформальної освіти дорослих можна назвати: дискусії та дебати (вільні, регламентовані, панельні, структуровані, тощо), метод «кейс-study», метод «портфоліо», моделювання проблемних ситуацій, консультації, ігрові методи (ділові, навчальні, рольові, організаційно-діяльнісні, проєктувальні, виробничі, проблемно-ділові), симуляції професійних процесів та явищ, інноваційні освітні технології (відкритий простір (open-space), майстерня майбутнього, світове кафе (world-cafe), рівний навчає рівного (peer-education) тощо).

Сьогодні є необхідність враховувати особливості людей, які повертаються до освіти. Дорослій людині потрібні як консультаційні послуги, так і допомога у виборі програм навчання. Такою допомогою щодо неформальної освіти дорослих в Україні на сьогодні є: створення центрів освіти дорослих при навчальних закладах різних типів; посилення ролі місцевих громад, зростання мережі недержавних громадських організацій, які зреалізують освітні ініціативи для дорослих (Інститут з міжнародного співробітництва німецької асоціації народних університетів DVV International, Західноукраїнський ресурсний центр, ІДЦ «Інтеграція та розвиток», БО «Світло надії», ГО «Центр Поділля-Соціум», ГО «Імпульс», ГО «ОМЦ ПЛЮС», ГО «Громада «Козацька варта», ТКЯ «Гостинець» та багато інших); видання збірників наукових праць, наукових і практико-орієнтованих журналів з питань формальної і неформальної освіти дорослих («Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи» видається з 2009 р., «Територія успіху», видається з 2015 р. та ін.); створення перших каталогів провайдерів послуг з освіти дорослих, які, беззаперечно, слугують своєрідним дороговказом для різних категорій дорослих щодо можливостей особистісного й професійного зростання [1, с. 6].

Водночас із такого різноманіття послуг неформальної освіти дорослих ростуть і послуги компаній, які спеціалізуються на обслуговуванні освіти населення,

підвищенням кваліфікацій, наданням приміщень тощо. Неформальна освіта дорослих виступає як ринок навчання, який діє за звичайними ринковими правилами, а повинна бути направленою, перш за все, на адаптацію людини у постійно змінному соціальному, економічному, технологічному, політичному середовищі, його інтеграції у соціум, активізації участі у суспільних процесах, постійному оновленні знань, умінь і навичок незалежно від віку особистості.

Висновки. На сьогодні актуальність неформальної освіти дорослих є незаперечною, це викликано демографічними та соціально-економічними змінами, мобільністю населення, посиленням потенційних запитів споживачів та ще багатьох іншими причинами. На

даний момент немає нестачі у пропозиціях з підвищення кваліфікації чи отримання нових вмінь та навичок на різноманітних курсах зі сторони державних й комерційних освітніх установ. Проте потенціал таких установ додаткової освіти у межах неформальної освіти дорослого населення України реалізується недостатньо.

Перспективним вважаємо подальший пошук успішних сценаріїв використання платформ дистанційного навчання для різних категорій дорослих. Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на вікових та психологічних особливостях дорослих, які істотно впливають на рівень опанування ІКТ та безпосередньо на внутрішню мотивацію до навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аніщенко О., Лук'янова Л., Прийма С. Неформальна освіта дорослих – освітній тренд XXI століття // Рідна школа. 2017. № 11–12. URL: http://lib.iitta.gov.ua/710422/1/Anishchenko%2C%20Lukianova%2C%20Pryima%20_%20Non-formal%20education%20of%20adults.pdf
2. Богів Е.І. Неформальна освіта дорослих в ФРН : зміст та структура // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 6. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2016. Вип. 55. С. 32–41.
3. Европейский опыт признания профессиональных квалификаций, полученных в результате неформального и спонтанного обучения / О. В. Дехтяренко [и др.] // под ред.
4. Э. М. Калицкого ; пер. с англ. И. В. Павлючик, Е. С. Харченко. Минск : РИПО, 2011. 140 с.
5. Змеев С. И. Андрагогика : основы теории и технологии обучения взрослых. Москва : ПЕР СЭ, 2003. 208 с.
6. Лук'янова Л. Законодавче забезпечення освіти дорослих: зарубіжний досвід // Українська Асоціація освіти дорослих. Київ: ТОВ «ДКС-Центр», 2017. 147 с.
7. Особистісний і професійний розвиток дорослих: теорія і практика: монографія/Аніщенко О.В. та ін.; за ред. Аніщенко О.В. Київ: ІПОД НАПН України, 2016. 354 с.
8. Ройтблат О. В. Развитие неформального образования в современном социокультурном пространстве России // Человек и образование. 2013. № 1. С. 25–28.

REFERENCES

1. Anishhenko, O., Luk'yanova, L., Pryjma, S. (2017). Neformal'na osvita dorosly'x – osvitnij trend XXI stolittya [Non-formal adult education is an educational trend of the 21st century] // *Ridna shkola*. # 11–12. URL: http://lib.iitta.gov.ua/710422/1/Anishchenko%2C%20Lukianova%2C%20Pryjma%20_%20Non-formal%20education%20of%20adults.pdf [in Ukrainian].
2. Bogiv, E. I. (2016). Neformal'na osvita dorosly'x v FRN : zmist ta struktura [Non-formal adult education in Germany: content and structure]. *Naukovy'j chasopy's NPU imeni M.P.Dragomanova. Seriya 6. Pedagogichni nauky: realiyi ta perspekty'vy'*, 55. 32–41 [in Ukrainian].
3. Dextyarenko, O. V. (Eds.) (2011). Evropejsky'j opyt pry'znany'ya professy'onal'ny'x kvaly'fy'kacy'j, poluchenny'x v rezul'tate neformal'nogo y' spontannogo obucheny'ya [European experience in recognizing professional qualifi]. *My'nsk : RY'PO* [in Belarusian].
4. Zmееv, S. Y'. (2003). *Andragogy'ka : osnovy teory'y' y' texnology'y' obucheny'ya vzrosly'x* [Andragogy: Fundamentals of Theory and Technology of Adult Education]. Moskva : PER SЭ [in Russian].
5. Luk'yanova, L. (2017). *Zakonodavche zabezpechennya osvity' dorosly'x: zarubizhny'j dosvid* [Legislative Support for Adult Education: Foreign Experience]. *Ukrayins'ka Asocia'ciya osvity' dorosly'x*. Kyiv: TOV «DKS-Centr» [in Ukrainian].
6. Anishhenko, O. V. (2016). *Osoby'stisny'j i profesijny'j rozvy'tok dorosly'x: teoriya i prakty'ka* [Adult Personal and Professional Development: Theory and Practice]. Kyiv : IPOOD NAPN Ukrayiny [in Ukrainian].
7. Rojtblat, O. V. (2013). *Razvy'ty'e neformal'nogo obrazovany'ya v sovremennom socy'okul'turnom prostranstve Rossy'u* [The development of non-formal education in the modern socio-cultural space of Russia]. *Chelovek y' obrazovany'e, 1*, 25–28 [in Russian].

Peculiarities of adult education in the system of informal education in ukraine

L. V. Viktorova

Abstract. As a result of the conducted researches the author substantiates the necessity of using the system of non-formal adult education in Ukraine, namely: its significance is revealed at the current stage of society development; the legislative base of its regulation has been analyzed; identifies theoretical and methodological foundations of non-formal adult education and highlights its main characteristics; examples of non-formal adult education organizations in Ukraine are given.

Keywords: adult education, non-formal adult education, forms and methods of non-formal adult education, non-formal adult education institutions.